

COLEMAN VERSUS COLLINS: DVA ODLIŠNÉ PŘÍSTUPY
K TEORII JEDNÁNÍ V AMERICKÉ SOCIOLOGII

Jiří Šubrt

**Coleman versus Collins: The Two Different Approaches
Towards Action Theory in American Sociology**

Abstract

The article confronts James Coleman's and Randall Collins's approaches towards action theory: reviews both their similarities (based on the importance of micro-sociological perspective for understanding social macro-level) and differences (their attitude towards the assumed rational nature of human action). Coleman supports the homo oeconomicus thesis and understands actors as beings, which make rational decisions and direct their actions on the basis of costs and gains calculations. Collins, on the other hand, emphasizes the extra-rational factors of emotions and routine. By putting up these approaches against each other two ideal type constructions arise, which are particular intellectual modes yet cannot comprehend social reality in its full complexity.

Individualismus a holismus – mikro a makro

James Coleman uvažuje o sociologické teorii ze dvou hledisek: první se týká předmětu výkladu, druhý metody výkladu. Z hlediska předmětu spatřuje tento autor hlavní úkol sociologie ve výkladu sociálních feno-

ménů, nikoliv ve výkladu způsobů chování jednotlivých osob. Avšak vzhledem k metodě zaujímá tento autor jinou perspektivu: jako stoupenec metodologického individualismu, usilujícího o vysvětlení chování sociálních systémů na základě analýzy individuálního jednání [Coleman 1994: 2 a n.], soudí, že vysvětlení na úrovni individuálního jednání je „fundamentálnější“ a umožňuje hlubší „pochopení“ než vysvětlení zůstávající v rovině systému.

Teoreticko-metodologický problém, na který metodologický individualismus upozorňuje, spočívá v tom, že na rozdíl od přírodovědy se sociologii nedaří nalézt v makroúrovni sociální reality zákony nebo zákonům podobné souvislosti. Zásadní důvod spočívá v tom, že během sociologického bádání nelze udržovat konstantními rámcové podmínky, tzn. neměnné sociální pozadí, na němž by takové zákony mohly vyniknout. Naopak toto pozadí je v průběhu času proměnlivé, proto je volena strategie spočívající v ponoření se do „hlubších“ úrovní, jejichž rámcové podmínky jsou méně nestabilní (v ideálním případě jsou dokonce invariantní). Předpokládá se, že úspěch přírodních věd se zakládá na existenci přírodních konstant. Stejným způsobem by se podle stoupenců metodologického individualismu mohl zvýšit úspěch sociologie, pokud by se podařilo nalézt takové „sociologické konstanty“, o něž by bylo možné se opřít při formulaci „sociologických zákonů“ [Behnke 2002: 40]. Metodologický individualismus vychází z předpokladu, že takové konstanty lze v sociálních vědách najít jedině v rovině lidského jednání. Pouze výklady, které se nakonec dostanou až na rovinu konstant, tzn. na rovinu individuálního lidského jednání, jsou jedině, které vůbec mohou vést ke stabilním a zákonům podobným výpočtům.

Vychodiskem teoretického uvažování Randalla Collinse je reflexe schizmatu, kterým je sociologické myšlení poznamenáno už minimálně jedno století. Je to schizma mezi mikro a mikrosociologickými přístupy, které vycházejí ze dvou rozdílných programů, jež v rámci sociologie zformovali klíčoví představitelé zakladatelské generace, Max Weber

a Emile Durkheim. Sociologické teorie se dodnes s tímto problémem náležitě nevyrovnaly (připomeňme, že jeden z pokusů o jeho řešení představuje Parsonsův strukturní funkcionalismus, další pokus Giddensova teorie strukturace). Konceptci, kterou předkládá Randall Collins, je možné charakterizovat jako pokus o radikální rekonstrukci makrosociologie, jež má být vybudována na mikrosociálních základech [Giddens 1986: 140].

Collins své teoretické úsilí směřuje k tomu, aby rozpracoval kauzální výkladový model, v němž jsou makrostruktury pochopeny jako agregáty mikrosituací. Collins charakterizuje mikrosociologii jako detailní analýzu toho, „co si lidé v průběhu svého bezprostředního prožívání myslí, co říkají a dělají“. Makrosociologii naproti tomu chápe jako oblast sociologie, která se zabývá „rozsáhlými a dlouhodobými sociálními procesy“; tyto procesy bývají často chápány jako jakési „sebezáchovné entity“, jedná se např. o „stát“, „organizace“, „vrstvy“, „hospodářství“, „kulturu“ nebo „společnost“.

Collinsovou snahou je ukázat, že klíčový mechanismus představují *rituální interakční řetězce* (*Interacion Ritual Chains* [2004]). Jsou to řetězce mikrosetkání, v nichž se generují základní způsoby, jimiž se projevuje sociální organizace, jakými jsou panství (moc), vlastnictví či skupinová příslušnost. Jsou to řetězce, v nichž se reprodukuje „mytické“ kulturní symboly a emocionální energie. Rozložení sociální struktury do rituálních interakčních řetězců představuje podle Collinse důležitý mikrosociologický nástroj pro výklad setrvačnosti i dynamiky makrosociálních struktur.

Výklad sociální struktury musí být podle jeho soudu postaven „mikrositučně“. Skutečný význam „empirického“ se podle tohoto autora vztahuje k jevům, které se obvykle odehrávají v relativně krátkém čase a na malém prostoru (u stolu, ve voze apod.). Všechny jevy na makrorovině se pak skládají z takovýchto mikrojevů a mikrozkoušeností. Tento fakt nelze podle Collinse chápat tak, že makrojevům chybí vztah k empirii, nýbrž

jde o to, že tento vztah je daleko komplexnější a zprostředkovanější (než v případě mikrojevů a mikrozkoušenosti).

Spolu s Giddensem [1986: 140] můžeme Collinsovo úsilí charakterizovat jako program „mikrotransferu“ (*mikrotranslation*) sturkturálních fenoménů. V Collinsově pojetí nespočívá makrostruktura „v ničem jiném než ve velkém počtu mikrosetkání opakovaných a občas měněných v čase i v prostoru“ (Collins podle [Keller 1994: 85]).

I když Collins považuje za základní noeticko-teoretickou otázku transponování sociálních jevů a konceptů do roviny mikroudálostí, neznamená to, že by podle jeho názoru bylo možné vyvozovat kauzální vysvětlení jen na podkladě mikrosituací. Collins dodává, že jednotlivci si vytvářejí v mikrosituacích vztahy k určitým situacím a útvarům makrosociální povahy. Navíc existují tři „čisté“ makroproměnné (*pure macrovariables*), které představují členění jednotlivců ve fyzickém *prostoru*; *čas* tj. délka trvání sociálních procesů, a *počet* zúčastněných jednotlivců [Collins 1981: 989]. Autor tedy připouští, že existuje několik neredukovatelných makrofaktorů, avšak dodává, že všechny makrostruktury či makroudálosti lze koneckonců transponovat do podoby agregátů mikroudálostí. Makrosociální podmínky působí podle Collinse skrze situačně specifickou motivaci jednajících. Prostřednictvím uvedených proměnných mohou být jednotlivé makrokoncepty převedeny na úroveň mikrosituací (a obráceně). Nakupení mikrosituací na makrorovině tvoří kontext a rezultát těchto procesů, ale vlastní energie je mikrosituačního druhu. Sociální realita, to jsou „mikrozkušenosti“ a jejich numerické, prostorové a časové agregace. Makrosociální podmínky působí podle Collinse skrze situačně specifickou motivaci jednajících. Nakupení mikrosituací na makrorovině tvoří kontext a rezultát těchto procesů, ale vlastní energie je mikrosituačního druhu.

Aktér a jednání

Colemanova teorie jednání (*theory of action*) odkazuje k myšlenkové linii, jejíž kořeny sahají v evropské filozofii do 17. století. Koncepce jednání lidských jedinců, které je něčím záměrným (*purposeful*), cílově orientovaným (*goal directed*), vedeným zájmy, hodnotami, odměnami či nátlakem, je spojena se jmény T. Hobbese, A. Smitha, J. Locka, J. J. Rousseaua a J. S. Milla. Na tuto linii navazuje později pojetí Maxe Webera, k němuž se Coleman rovněž hlásí a kterého ve svých *Foundations of Social Theory* mnohokrát cituje.

Coleman [1986: 1309–1310] zdůrazňuje, že všechny tyto osobnosti položily do základů svého uvažování koncept individuálního jednání, přestože prvořadým cílem jejich zájmu byly takové makrosociální fenomény, jaké představuje fungování politických a ekonomických systémů či dlouhodobé procesy sociálních změn. Perspektivu teorie jednání považovali tyto myslitelé za zásadní pro vysvětlení vazby mezi individuálními záměry a makrosociálními konsekvencemi. Nebo jinak řečeno: způsob fungování společnosti i hnací sílu sociální změny spatřovali v účelových jednáních jednotlivců (*purposive action of individuals*) zasazených do určitých institucionálních a strukturálních rámců, z nichž vycházejí pro toto jednání specifické podněty.

Další článek v této linii, jak konstatuje Coleman, měla představovat teorie „voluntaristického“ jednání rozvinutá Talcottem Parsonsem v díle *The Structure of Social Action* (1937). Parsons v něm chtěl navázat nejen na M. Webera, ale také na Vilfreda Pareta a Alfreda Marshalla. Jeho cílem bylo koncepcí těchto předchůdců rozsáhle modifikovat, a tím zároveň překonat. Dokonce se v této době pokoušel s pomocí psychoanalýzy rozvíjet koncept osobnosti, který by se mohl stát pro jeho teorii jednání základem.

Úsilí T. Parsonse započaté v 30. letech 20. století však, jak konstatuje J. Coleman [1986b: 1310], minulo svůj cíl, neboť tento sociolog nedokázal svůj původní záměr ve svých dalších pracích systematicky rozvinout.

V dílech *Toward a General Theory of Action* (1951), *The Social System* (1951), *Working Papers in the Theory of Action* (1953) a ve druhé části úvodu k *Theories of Society* (1961) se postupně vzdával perspektivy teorie jednání (přestože dvě z uvedených knih si to ještě ve svém titulu nárokovaly), a namísto toho se rozhodl zkoumat sociální systémy.

Coleman staví do ohniska svého zájmu jedince. Ideově jsou mu blízcí zejména liberální představitelé koncepce svobodného, zodpovědně jednajícího člověka. Aktér je pro něj cílově orientovanou osobou, jejíž jednání je zapříčiněno anticipovanými důsledky tohoto jednání. Věcmi rozumí zdroje nebo události. Každý aktér má určitý zájem na zdrojích a událostech, které – řečeno ekonomickým jazykem – odrážejí strukturu jeho preferencí.

Colemanovo pojetí aktéra je blízké koncepci *homo oeconomicus*, která je předpokladem ekonomických věd. Aktér orientuje své jednání tak, aby z množiny možností, jež se mu nabízejí, vybral tu, která mu umožní dosáhnout s nejnižšími náklady nejvyšší zisk. Coleman tuto ekonomizující představu doplňuje o určité sociologicky podstatné zřetele: Aktér v jeho pojetí nedisponuje pouze statky (které může nabídnout ke směně), ale také možností kontrolovat, resp. vlivem, díky němuž může určité události přivodit, nebo jim zabránit. V důsledku jednání vznikají mezi aktéry vztahy, jež vytvářejí struktury a systémy jednání; patří k nim systém směny, systém panství, kolektivní chování, systém důvěry a sociální kapitál.

Colemanova teorie jednání bere za své východisko čtyři fundamentální prvky: aktéry, věci, kontrolu a zájem (*actors, things, control, interest*) [Coleman 1994: 28]. Prvotní vybava aktérů zdroji a kontrolou nad událostmi nebývá obvykle optimální, a to vede k transakcím (*transactions*) majícím za cíl jejich redistribuci. Tyto transakce se objevují ve dvou základních podobách. V prvním případě se jedná o jednoduché transakce, jež mají podobu směny (*exchange*; má-li jedna osoba kontrolu nad zdroji a událostmi, jichž si příliš necení, zatímco druhá osoba si jich cení mnohem více, a disponuje-li navíc tato druhá osoba zdroji, jichž si cení méně,

ale na nichž velmi záleží první osobě, mohou obě osoby dospět k výměně zdrojů nebo kontroly události). V druhém případě jsou transakce podmíněné organizačním zakotvením (organizačními strukturami).

Collins vytýká převládajícímu sociologickému myšlení především to, že vychází z neadekvátního modelu sociálních aktérů. Autor – a v tom se výrazně liší od Colemana – polemizuje s „kognitivním“ pojetím člověka a společenského systému, které příliš racionalizuje jejich povahu – člověk je chápán úzce jako kalkulující bytost, společnost jako racionálně fungující celek. Proti této tendenci lze podle něj vyzvednout durkheimovskou tradici, jež upozorňuje, jakou úlohu při utváření sociální solidarity plní emoce.

Collins argumentuje tím, že etnometodologický výzkum dokládá, že lidé vůbec nedokážou verbalizovat mnohé ze sociálních pravidel, která řídí jejich chování. Aktéři běžně vycházejí z předpokladu, že v životě existují věci, které není třeba objasňovat. Mnoho elementů komunikace obsahuje nonverbální složku, kterou vůbec nelze slovy v úplnosti reprodukovat. Etnometodologická bádání ukazují, že kognitivní význam je událostem připisován teprve retrospektivně, a sice tehdy, když se vynoří těžkosti, kterým by člověk rád čelil pomocí vysvětlení. Normativní koncepty jsou podle Collinse předmětem úvah především v retrospektivních zdůvodněních. Lze na ně pohlížet také jako na konstrukty pozorovatele, avšak neexistují žádné jednoznačné doklady toho, že řídí spontánní chování aktérů. Toto vše činí podle tohoto autora problematickou řadu konvenčních výkladů sociálního chování založených na hodnotových a normativních předpokladech.

Collins [1981: 991–993] konstatuje, že zkoumání mikrosituací ukazuje, že většina aktérů v nich nejedná na základě kalkulace potenciální odměny, nýbrž na základě předpokládané normality, která není předmětem vědomé reflexe. V oblasti práce spočívá např. většina reakcí na určitých organizačních rutinách, které jsou přijímány jako dané. Vztahy, v nichž se něco ujednává, jsou většinou omezené pouze na určitý okruh kontaktů

(např. na kontakty s dodavateli, zákazníky, event. mezi vedoucími a zaměstnanci). Navíc etnometodologické výzkumy ukazují, že i tam, kde se uskutečňuje výměna, musí být tato prováděna na pozadí mlčenlivého prozumění, které není nutné si uvědomovat ani zpochybňovat.

K dalším problémům teorie směny patří podle Collinse to, že existují určité druhy kalkulací, které aktéři nemohou na čistě racionální základnu postavit (např. mají-li volit mezi alternativami, které nemají žádnou společnou jednotku, anebo když není známé, jak bude výsledek nakonec ohodnocen nebo rozdělen). A v neposlední řadě i to, že při určitých procesech směny se na základě opakované výměny vyvíjí trvalé spojení, v němž nezáůstává žádný prostor pro jednání s alternativním partnerem.

Kognitivní kapacity lidí jsou, jak konstatuje Collins, omezené, a proto se aktéři musejí spoléhat hlavně na nevyslovené domněnky a rutinu (*routine*). Racionalita lidí je omezená, a všechna komplexní nebo konflikty zatížená jednání mohou být neobyčejně nákladná a zdlouhavá. Proto je výhodné se opřít o jakýsi samozřejmý nebo nesjednatelný dorozumívací základ. Ostatně to platí i v ekonomice, že opakování procesu směny za jednou ujednaných podmínek je efektivnější, než pokud by tyto podmínky měly být neustále znovu dojednávány; řečeno slovy etnometologie: výhodnější jsou rutinní procesy, u nichž se nezkoumá pozadí.

Rutina vzniká, jak Collins [1981: 996 a n.] soudí, proto, že svět je příliš složitý (*complex*) na to, aby všechno mohlo být stále znovu nově ujednáváno. Z tohoto důvodu je zkrátka jednodušší držet se důvěrně známého. Collins tvrdí, že lidé obvykle jednají tak, že většinou nevyhodnocují, jaké budou důsledky nebo jaká jsou explicitní pravidla jednání, nýbrž jednají tak, že je mlčky předpokládají. Formální aspekty svého jednání berou na zřetel teprve tehdy, když dojde k nějakému sporu. Jednotlivci se zkrátka řídí rutinou, a to proto, že se jim jeví jako přirozená nebo přiměřená. Navíc tato rutina není uniformní, nýbrž může být velmi variabilní. Tzn., že jsou lidé, kteří dbají na to, aby nevstoupili na cizí trávník, zatímco jiní odnášejí domů kancelářský materiál firmy, pro niž pracují. Důležité je, že

v žádném z obou případů tomu ve svých myšlenkách nevěnují pozornost [Collins1981: 997]. Setkáváme se tu zkrátka s variacemi chování a jde o to nalézt vysvětlení, které se pohybuje v oblasti pocitů.

Collins [tamtéž] předpokládá, že základní emocionální dynamika se soustřeďuje na pocity sounáležitosti (*feelings of membership in coalitions*). V tomto smyslu se vlastnictví nebo moc zakládají jednoduše na pocitu, které osoby patří nebo nepatří na která místa. Autor prohlašuje, že neexistuje žádná inherentní, objektivní entita jménem „vlastnictví“ nebo „moc“, nýbrž jen různé pocity lidí vůči jiným lidem a jejich koalicím.

Collins hovoří o pocitech (*emotions*), které nejsou zpravidla manifestním obsahem interakce; většina rozmluv koncentruje svůj obsah na realitu, anebo na konkrétní práci, která je v tu chvíli vykonávána. Podle Collinse je z hlediska sociologie v těchto rozmluvách tím rozhodujícím aspekt začlenění (členství). Obsah, jak říká autor, je pouhý zprostředkovatel, s jehož pomocí je stabilizováno členství. Z tohoto pohledu by se proto podle něj mělo na každou rozmluvu vztahující se ke společné skutečnosti pohlížet jako na rituál.

Collinse zajímá, podobně jako mnoho let před ním Emila Durkheima, jak se mezi lidmi utvářejí, udržují a posilují vzájemná pouta, jaké jsou základy sociální solidarity. Collins konstatuje, že konverzace jsou rituály, které utvářejí přesvědčení o společné realitě. V této souvislosti ovšem dodává, že ne všechny rozhovory jsou stejně úspěšnými rituály. Některým se podaří vzájemně pospojovat jednotlivce pevně a natrvalo, jiné se však ani nemusí uskutečnit. U rozmluv, které úspěšně tvoří společnou realitu, pak může jít o to, že některé vytvářejí pocit egalitářské sounáležitosti, zatímco jiné mají za následek hodnotní nebo mocenské rozdíly ve formě pocitů nadřazenosti a podřízenosti.

Konstrukce sociální reality

Za hlavní problém sociologického výkladu označuje Coleman přechod od mikroroviny k makrorovině. Soudí, že takový přechod znamená podstatně

více než pouhou jednoduchou agregaci způsobu chování jedinců, protože jednotlivá jednání na sebe navzájem působí a tyto vzájemné vztahy se mohou projevat různými způsoby. V zásadě se tedy jedná o problém vztahu a zprostředkování mezi mikro a makroúrovní.

Za příklad toho, jak má vypadat výklad makrofenoménu prostřednictvím mikrojednání, považuje Coleman ekonomický model, jenž objasňuje, jak na základě jednotlivých směnných vztahů vzniká trh. Předností ekonomické teorie je přitom především to, že se její výklad opírá o koncept cílově orientovaného jednání, jež usiluje o maximalizaci zisku.

Má-li být problém přechodu z mikroroviny na makrorovinu adekvátně uchopen, je třeba podle Colemana vycházet z toho, že zájmy či cíle aktérů se mohou v různých vztazích setkávat, což vede k formování určitých procesů a institucí. Konkrétně se jedná o tyto případy [Coleman 1986: 1324–1327]:

- a) Prvním z nich je konfigurace (*configuration*) složená z na sobě nezávislých aktérů, kteří sledují vždy své vlastní zájmy a cíle; každý z nich přitom disponuje zdroji, které mohou přispět k uskutečnění zájmů těch druhých. Jednání cílově orientovaných aktérů jsou v této konfiguraci sřetěžena do směnných procesů, které vedou k vytvoření a reprodukci tržních institucí (může přitom jít nejen o ekonomický trh, ale také např. o trh sňatkový). O teoretické uchopení vztahů uvnitř této konfigurace se pokouší především ekonomická teorie, vedle ní ale také sociologická teorie směny (G. C. Homans, P. Blau).
- b) Druhý uvažovaný typ konfigurace se vyznačuje existencí hierarchie. Oproti trhu jakožto struktuře vztahů navzájem nezávislých aktérů zde vzniká předivo vztahů, které mají mocenský charakter, tj. umožňují, aby jednání jednoho aktéra bylo podřízeno jinému aktérovi a bylo jím kontrolováno. K tomu může dojít třemi způsoby:
 1. Tím, že se aktér pustí do řady procesů směny, jejichž prostřednictvím dosáhne kontroly nad jednáním jiných.

2. Tím, že se určitý počet na sobě nezávislých aktérů smluvně zřekne části svých práv ve prospěch ústřední autority, neboť od toho očekávají jisté výhody (v politické filozofii je to zachyceno v teoriích společenské smlouvy), může jít ale i o nejrůznější dobrovolná sdružení (jako např. odbory, profesní svazy, spolky apod.).
3. Tím, že dojde k revolučnímu převratu existujícího mocenského systému.
- c) Třetí konfigurace, o které Coleman hovoří, je ta, která existuje ve společných zájmech nezávislých aktérů. Tyto společné zájmy vedou ke vzniku sociálních norem.

Vedle těchto tří konfigurací směřujících k formování tržního, mocenského a normativního systému, existují ještě některé další konfigurace, které vedou k formování

- d) systému důvěry,
- e) komunikačních struktur,
- f) reprodukce obyvatelstva a geografické migrace.

Coleman konstatuje, že jím podaný výčet konfigurací (a, b, c, d, e, f) si nečiní nárok na úplnost. Jedná se mu především o to, ukázat několik základních směrů, v nichž se má sociální teorie (opírající se o teorii cílově orientovaného jednání) rozvíjet, má-li vyřešit problém, na kterém úsilí T. Parsonse ztroskotalo – problém přechodu z mikroroviny na makrorovinu.

Podobně jako Coleman i Collins si klade otázku, jak je možné z mikroperspektivy dospět k uchopení sociální struktury. Collins – paradoxně stejně jako Coleman – obrací pozornost k mechanismus trhu a sociální směny, avšak to, co se na tomto trhu odehrává, chápe – ve srovnání s Colemanem – zásadně jinak.

Problém sociální směny¹ spojuje Collins [1975: 132–152] s pojmem konverzační trh (*conversational market*). Sociální směna² odehrávající se

¹ V díle *Interaction Ritual Chains* hovoří Collins [2004: 141 a n.] o materiálních trzích (*material markets*) a interakčních trzích (*interaction markets*).

² Collins vedle pojmu *exchange* užívá také výraz *bargain*.

na těchto konverzačních trzích, je podle Collinse mnohem méně připočitatelná než směna ekonomická. Výchozí podmínky ani zisky zde nelze převádět na jednoho společného jmenovatele (peníze) a kalkulovat s nimi jako s finančními částkami (mimo jiné i proto, že výhody a nevýhody jednotlivých alternativ nemusí být dostatečně zřejmé); u řady směn není dostatek prostoru na vyjednávání, některé směny jsou dokonce vynucené.

Jestliže je ekonomická směna spojena s kalkulací, pak sociální směnu ovlivňuje především rutina (lidé jednají navyklym způsobem, a nedostaví-li se nějaké závažnější komunikační problémy, nemají důvod rutinní průběh konverzační problematizovat). Rutina je navíc podporována i mocensky; stojí za ní síla těch, pro které je existující stav výhodný. Na tomto „trhu“ jednotlivci aktualizují mocenské a vlastnické vzorce na základě svých emocionálních energií a kulturních zdrojů,³ které pocházejí z dřívějších řetězců interakčních rituálů a které mj. zahrnují i jejich reputaci spojenou s mocenskou pozicí.

K tomu je třeba podotknout, že hodnota takových zdrojů je relativní. To znamená, že se může v rámci různých setkání, v nichž se mění složení účastníků, lišit. Collins zdůrazňuje, že ačkoli se interakční rituály svým charakterem podobají trhu, mechanismus, pomocí něhož jsou zde jednotlivci motivováni, není procesem racionálního uvažování. Setkání je podle jeho slov „tržištěm“, na němž jednotlivci mlčky srovnávají a harmonizují konverzační a emocionální zdroje z dřívějších setkání. Jednotlivci jsou motivováni k tomu provádět konverzační rituály s jinými jednotlivci,

³ Collins rozlišuje kulturní zdroje generalizované a partikularizované. Generalizované zdroje rostou s časem, avšak velmi pomalu. Jsou to zdroje dlouhodobě uložené v paměti, které představují v sociálních vztazích významný stabilizující faktor. Protože se neustále vynořují jako společná témata rozhovorů, dochází ke ztrátě generalizovaného kulturního vědění většinou jen tehdy, když někdo opustí obvyklé prostředí na dlouhou dobu. Ve srovnání s generalizovanými rozhovory jsou partikularizované rozhovory spíše povrchní, jsou však důležité pro reprodukci sociální rutiny. Partikularizované kulturní zdroje a partikularizovaná jednání v rámci rozhovorů (pokyny, žádosti, sjednávání strategií, žertování s přáteli atd.) jsou mnohem méně stálé.

nebo je odmítat podle toho, zda se jim z předchozích interakčních rituálů podařilo získat pozitivní nebo negativní emocionální energii.

Jedna ze základních těžkostí racionalistického modelu směny spočívá v tom, že v oblasti sociální směny neexistují taková měřítka, která by byla ekvivalentem peněžních jednotek v rámci ekonomiky. Collins [1981: 1005] soudí, že v tomto případě však jde o něco jiného než v ekonomické směně. Klíčovou otázkou – a zároveň i jakýmsi „společným jmenovatelem“ [Collins 2004: 158 a n.] – se stává množství emocionální energie. To je ten faktor, který podmiňuje atraktivitu jednotlivých alternativ a zároveň i to, zda jednotlivec vůbec bude o některý ze statků usilovat. Nejsou to různé statky, které musejí být spolu srovnány, nýbrž jen určitá úroveň emocionální atmosféry v situacích, v nichž jsou tyto statky k dispozici. Zrovna tak ovšem není nutné, jak autor soudí, ani odhadovat hodnotu generalizovaných a partikularizovaných kulturních zdrojů, protože tyto působí v interakcích tak, že jejich přínos je automaticky transponován do přírůstku nebo úbytku emocionální energie.

K tomu je ovšem nutné dodat, že neexistuje jen jeden, ale mnoho různých trhů, které současně operují vedle sebe. Collins říká, že jednak existují trhy, které se týkají moci, vlastnictví a pozic uvnitř organizací, v nichž se základní motivací stává zůstat v nějaké pozici, nebo ji opustit.⁴ Dru-

⁴ Konverzace mezi lidmi probíhá podle Collinse buď egalitárně (jedná-li se o jedince ve stejné pozici, se stejným statusem), nebo je mocensky asymetrická. Mocenská a třídní struktura společnosti je produkována a udržována v procesech symbolické interakce, a jako taková je tedy něčím, co je lidmi minutu po minutě „sehráváno“ a udržováno. Podstatné přitom je, že ve svých každodenních konverzacích volí lidé takové způsoby jednání a vyjadřování, které odpovídají jejich představám o vlastní sociální pozici. Podle Collinse můžeme třídní strukturu společnosti vyjádřit jednoduše na základě zjištění, kdo komu co říká. Autor odvozuje třídní nerovnost z rozdílů v participaci na moci. Příslušníci jednotlivých tříd se liší podle toho, kde stojí při udělení rozkazů: „Horní třídu tvoří ti, kdo přijímají příkazy jen od malého počtu lidí (nebo dokonce vůbec od nikoho), ale sami udílejí rozkazy mnohým. Střední třída je tvořena těmi, kdo musejí poslouchat jedny, ale mohou nařizovat jiným. Konečně dolní třída je tvořena těmi, kdo příkazy pouze přijímají, nemohou je předat dále, nýbrž musejí je sami vykonat.“ [Keller 1990b:

hou rovinu představují trhy horizontálních aliancí a osobních přátelství, které nejsou spojeny s přímým prosazováním mocenských a vlastnických vztahů. Podle autora nicméně oba typy trhů operují na základě podobného mechanismu.

Collins zdůrazňuje, že jím popsaný mechanismus funguje nevědomě. I když pochopitelně jednotlivci mohou svá výběrová rozhodnutí reflektovat, a dokonce si být i vědomi diference mezi svými kulturními a emocionálními zdroji, vlastní „rozhodnutí“ je podle něj nakonec ovlivněno úrovní emocionální energie. Tato energie se v takto zformovaném prostředí stává pro jednotlivce vodítkem. Lidé se při svých transakcích řídí tím, jaké emoční tóny k nim v jejich průběhu zaznívají a co v nich vzbuzují. Na každém trhu dávají jednotlivci (vědomi svých osobních možností daných stupněm jejich emocionální energie) přednost těm interakčním rituálům, kde se jejich kulturní a emocionální zdroje dostanou do souladu se zdroji jejich partnerů, nebo je dokonce překonají.

Závěrečná shrnující poznámka

Sociologické myšlení se od svých počátků až do současnosti pohybuje mezi určitými antinomii, jejichž řešení má povahu základních teoretických dilemat. Na některá z těchto dilemat jsme narazili i v této stati, byť byl její obsah relativně úzce vymezen srovnáním dvou specifických přístupů k teorii jednání, Colemanova a Collinsova.

Jednou ze základních sociologických antinomií je protiklad individualismu a holismu, na který se pojí dualismus mikro a makrosociologie. Coleman i Collins sdílejí přesvědčení, že východiskem sociologického zkoumání je mikroúroveň sociální reality, na níž se odehrává každodenní individuální jednání sociálních aktérů. Od této úrovně pak vede podle

82] Protože sociální realita je lidmi konstruována, musí být tímto způsobem také průběžně reprodukována a potvrzována. Tzn. v průběhu konverzací jsou sociální pozice jedinců buď uznávány, nebo zpochybňovány. Ve snaze posílit svůj status v očích druhých se proto jedinci snaží orientovat rozhovor do těch oblastí, v nichž vynikají a v nichž mají nejvíce šancí obhájit svoji prestiž.

těchto teoretiků cesta k pochopení toho, co se odehrává na makrosociální úrovni.

Rozdíl mezi oběma autory se vztahuje k další antinomii, kterou je možné vyjádřit paretoovskými pojmy „racionální“ a „mimoracionální“. Když mají Coleman a Collins vysvětlit mechanismus, v němž se z jednotlivých individuálních činů formuje nadindividuální realita, odkazují oba především ke konfiguraci sociální směny a trhu. V tom, jak tuto směnu a trh pojmají, však počívá podstatný rozdíl. Coleman, jenž je stoupencem koncepce *homo oeconomicus*, chápe aktéra jako racionálně rozhodující bytost, která své jednání orientuje na základě kalkulace nákladů a zisku. Collins naopak zdůrazňuje mimoracionální faktor emocí a rutiny. Uvedenou protikladností se přístupy obou teoretiků stávají čímsi na způsob ideálně typických konstrukcí, o kterých lze konstatovat, že jsou především určitými intelektuálními modely, avšak nelze od nich očekávat, že dokáží postihnout sociální realitu v celé její komplexitě. Rozpornost obou přístupů bude navíc patrně vyvolávat snahy o nalezení nejrůznějších „zprostředkování“ a „kompromisních“ řešení.

Jiří Šubrt přednáší sociologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Je autorem nebo spoluautorem několika knižních publikací: Civilizační teorie Norberta Eliase (1996); Problém času v sociologické teorii (2000); Postavy a problémy soudobé teoretické sociologie (2001); Čas a společnost (2003); Talcott Parsons a jeho přínos soudobé sociologické teorii (2006, editor), Postparsonsové teorie sociálních systémů (2007, editor).

Literatura

Behnke, J. 2002. *Colemans Theorie der Moderne*. Pp. 37–65 in *Theorien der Gesellschaft: Einführung in zentrale Paradigmen der soziologischen Gegenwartanalyse*. München, Wien: Oldenbourg Verlag.

Collins, R. 1975. *Conflict Sociology: Toward an Explanatory Science*. New York: Academic Press.

Collins, R. 1981. „On the Microfoundations of Macrosociology.“ *American Journal of Sociology* 86 (5): 984–1014.

Collins, R. 2004. *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.

Coleman, J. S. 1986b. „Social Theory, Social Research, and a Theory of Action.“ *American Journal of Sociology* 91 (6): 1309–1335.

Coleman, J. S. 1994. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

Giddens, A. 1986. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press.

Keller, J. 1994. „Randall Collins – sociologie mezi tradicí a perspektivou.“ In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity: Studia minora G* 36: 75–90.